

Esriptures de la història

Introducció a la història de l'Àsia
oriental dels segles XIX i XX

David Martínez-Robles
Carles Brasó Broggi

PID_00197496

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció.....	5
Objectius.....	6
1. El final d'una era.....	7
1.1. La crisi de l'imperi Qing	7
1.2. El final del període Tokugawa	15
2. L'Àsia oriental en la contemporaneïtat global.....	20
3. L'escriptura de la història de l'Àsia oriental: discursos, problemàtiques i debats.....	23
Bibliografia.....	31

Introducció

El propòsit inicial d'aquest mòdul és introduir l'estudiant en la història contemporània de la Xina i el Japó. Els segles XVIII i XIX representen un moment de canvis transcendentals a la Xina i al Japó, i per a comprendre'ls de manera justa és necessari tenir present la situació de la qual parteixen, que ofereix les claus interpretatives de bona part dels esdeveniments que tindran lloc en períodes posteriors. És per això que la part inicial d'aquest mòdul intenta fer un cop d'ull general a aquell període històric que serveixi com a base per a mòduls posteriors.

En segon lloc, s'intenta mostrar com la Xina i el Japó passen a formar part, de manera directa o indirecta, en aquella mateixa època, dels principals esdeveniments mundials, i que per tant han de ser considerats actors mundials. La història de l'Àsia oriental a partir dels segles XVIII i XIX ja no és una història regional, sinó que és una part fonamental d'una història global i descentralitzada.

Alhora, aquest mòdul pretén apropar l'estudiant a la reflexió sobre el que significa escriure i comprendre la història moderna i contemporània de l'Àsia oriental. Estudiar un període històric és un exercici que va molt més enllà de la recopilació i l'ordenació –cosa ineludible i fonamental– de dades i fets que permetin articular un discurs històric coherent sobre aquell període. Aquesta articulació del discurs –és a dir, els criteris, valors, judicis, prejudicis o expectatives en què es basa–, té un paper fonamental en qualsevol exercici d'anàlisi històrica. Quan aquest període històric es refereix a una realitat cultural diferent de la nostra –cosa que en últim terme podem afirmar en tots els casos, ja que qualsevol diferència en el temps, fins i tot en el cas del nostre propi passat, implica una diferència cultural–, la forma que pren aquesta articulació assumeix un protagonisme encara més gran. Si, a més, es tracta d'un període i una regió on s'estableixen relacions de poder i domini, com en el cas de l'expansió colonial dels grans imperis euroamericans a l'Àsia oriental al llarg del segle XIX i part del XX, és fonamental reflexionar sobre els mecanismes, condicionants i representacions que entren en joc a l'hora d'articular el discurs històric. L'última part d'aquest mòdul té com a objectiu, precisament, aportar unes primeres idees sobre el que, més enllà de les dades i els fets, significa endinsar-se en la història moderna i contemporània de la Xina i el Japó.

Objectius

Els objectius d'aquest mòdul són:

- 1.** Comprendre desde una perspectiva global el context en el qual se circumscriu la història contemporània de la Xina i el Japó.
- 2.** Valorar el paper de l'Àsia oriental en la història mundial contemporània.
- 3.** Prendre consciència de les innovacions historiogràfiques de les últimes dècades sobre la història de l'Àsia oriental.
- 4.** Reflexionar sobre la importància de les qüestions discursives en l'estudi històric en general i de l'Àsia oriental en particular.

1. El final d'una era

Hi ha moments històrics en què els esdeveniments se succeeixen d'una manera particular i suggereixen que s'està arribant al final d'una etapa. La història dels països de l'Àsia oriental s'ha definit tradicionalment amb els seus propis termes i, de fet, els noms d'eres i de dinasties, que han estat la base de la narració de la història del Japó i la Xina, s'han succeït amb independència del que passava en altres llocs del món. Denominacions familiars i aparentment universals com ara *edat mitjana* o *edat moderna*, nascudes a la vella Europa per a referir-se a períodes molt determinats i com a resposta a un conjunt de circumstàncies pròpies d'aquesta regió del planeta, són molt problemàtiques quan s'intenten aplicar a les realitats extraeuropees.

Tot i així, són molts els llibres que parlen, per exemple, d'una Xina moderna o del Japó medieval, que ignoren o que no tenen en compte el que això comporta. D'altres, en canvi, prefereixen seguir un altre tipus de criteris i fer servir una altra terminologia, més lliures de significacions etnocèntriques. No obstant això, amb independència dels termes que s'emprin, hi ha una unanimitat gairebé aclaparadora entre bona part dels historiadors a l'hora de considerar els segles XVIII i XIX un moment de canvis transcendentals a l'Àsia oriental, els quals apunten al final d'una era i a l'inici d'una altra. I, més enllà de les denominacions, un dels elements crucials que defineix els primers passos d'aquesta nova era és la presència dels grans imperis occidentals a l'Àsia oriental i l'efecte profundament pertorbador que té en els estats asiàtics.

1.1. La crisi de l'imperi Qing

Durant el segle XIX, la Xina està dominada per la dinastia estrangera dels Qing, que el 1644 s'havia aprofitat de la debilitat de l'Estat Ming davant de les grans rebel·lions que assolaven les regions centrals de la Xina per a ocupar el tron de Beijing. Es tracta d'una dinastia que havia estat prèviament fundada a Manxúria i que es va convertir en l'última abans de la caiguda del sistema imperial a la Xina, dos segles i mig després de la conquesta manxú del territori xinès.

Després d'unes primeres dècades dedicades a la pacificació de totes les províncies i a la consolidació del seu govern, amb els Qing, la Xina va entrar en un període d'estabilitat i prosperitat econòmica i social que, no obstant això, no va aconseguir fer oblidar l'origen manxú dels seus emperadors: malgrat que l'oposició a la dinastia per qüestions ètniques es va anar diluint amb el pas de les dècades, a mitjan segle XIX va rebrotar amb força i es va convertir en un dels elements definidors dels canvis que es van produir a la Xina al final d'aquell segle.

Conscients del seu origen forà, els emperadors manxús van optar per un model d'implantació molt diferent del de, per exemple, la dinastia Yuan mongola. Van adoptar les institucions xineses bàsiques de govern, que de fet ja havien començat a implementar als seus territoris originals de Manxúria, a l'Estat que havien fundat dècades abans de conquerir la Xina: ministeris, sistema administratiu, exàmens d'accés al funcionariat, etc. Tanmateix, inicialment els governants manxús van imposar unes fortes mesures segregadores que, malgrat que amb el pas de les dècades van perdre força, sempre van privilegiar administrativament, econòmicament i socialment les ètnies de Manxúria (inclosos els xinesos del nord que habitaven en aquesta regió des de feia generacions), i al mateix temps van imposar pràctiques d'assimilació cultural, com ara les relacionades amb els vestits o el pentinat dels xinesos. Els xinesos del sud veien com, fins i tot, no se'ls permetia establir-se a Manxúria, que es va convertir en un territori protegit per als seus residents originals, restricció que va estar vigent fins al segle XIX.

Durant els Qing, la Xina va protagonitzar una expansió territorial que va tenir unes conseqüències que van molt més enllà de les consideracions geopolítiques habituals. A més de Manxúria i Mongòlia, durant el segle XVIII es van conquerir noves regions: a l'oest, després d'àrdues campanyes que van durar dècades, es va aconseguir sotmetre la regió dels oasis del Turkestan fins al Pamir (actual Xinjiang), i al sud-oest es va aconseguir controlar tot l'altiplà del Tibet. Malgrat que en cap dels dos casos no hi ha una administració real d'aquests territoris, que es limiten a ser colònies militars, els límits de l'Estat Qing a principis del segle XIX són molt similars als de la República Popular de la Xina: les fronteres coincideixen gairebé amb exactitud, exceptuant el nord, on els Qing, a més, controlen tota la regió històrica de Mongòlia.

La incorporació de nous territoris se suma a la política de recuperació i aprofitament de terres per al cultiu, a les millores tècniques i a l'arribada de nous cultius adaptables a terres menys fèrtils (el blat de moro i especialment la patata, originaris d'Amèrica), fet que va fer possible el fort creixement agrícola sostingut que va tenir lloc durant el segle XVII. Aquesta prosperitat agrícola l'acompanyava una autèntica revolució demogràfica que acaba definint la Xina del començament del segle XIX. Dels aproximadament 100 milions d'habitants que té la Xina cap al 1675, es passa als 143 milions de 1741 i als prop de 300 milions de 1790. Aquesta tendència, però, no es frena al segle XIX: la Xina va arribar l'any 1850 als 430 milions d'habitants. Dit d'una altra manera: en poc més d'un segle la població es va triplicar. No obstant això, malgrat els canvis socials i econòmics que aquest fet va comportar, l'aparell estatal hi va respondre només tímidament, sense que es produïssin canvis administratius de dimensions similars.

Els excedents agrícoles no solament redunden en la prosperitat de la població, sinó que contribueixen a la reactivació dels circuits comercials tradicionals i dinamitzen nous mercats. Algunes regions s'especialitzen en l'explotació de recursos o en la manufactura de productes. Això és el que passa en el cas de

Bibliografia

Sobre l'evolució demogràfica durant aquesta època a la Xina, podeu veure l'obra següent:

James Z. Lee; Wang Feng (1999). *One quarter of Humanity. Malthusian mythology and Chinese realities, 1700-2000*. Harvard University Press.

la seda o el cotó, que s'elaboren en grans tallers estatals i privats que ocupen centenars i fins i tot milers d'obrers, o amb el te, que arriba amb abundància als mercats del sud-est asiàtic. Un altre cas similar és el de la ceràmica, que es comença a fabricar en sèrie i es converteix en un producte amb una clara vocació exportadora: els països de l'Àsia oriental, el sud-est i el sud de l'Àsia i fins i tot Europa fan de la ceràmica Qing un luxe habitual.

Així, doncs, la revolució demogràfica de la Xina dels Qing va anar acompanyada d'una autèntica revolució econòmica. Durant el segle XVIII, els mercats asiàtics de productes manufacturats tenien un avantatge competitiu especial que, de fet, recorda molt la situació actual. Segons Adam Smith, el pare de l'economia moderna, les economies que es basen en l'arròs com a principal mitjà de subsistència, tenen una productivitat per àrea cultivable superior a les altres; per tant, la densitat de població serà més alta. En haver-hi una major densitat de població, el preu de la mà d'obra serà inferior, tant si es compara amb el preu de la mà d'obra en altres regions, com si es compara el preu de la mà d'obra amb altres preus dins d'una mateixa regió. Per exemple, el preu dels béns manufacturats (que depenen del treball humà) és més baix a la Xina que en altres països. Però també la diferència entre el preu d'un bé manufacturat (com el tèxtil) i un bé no manufacturat (com, per exemple, la plata) serà diferent a la Xina que en altres llocs. Aquesta diferència va marcar, i continua marcant, el transcurs del comerç internacional, des de les antigues rutes de la Seda fins als galions espanyols que anaven de Manila fins a Acapulco carregats de productes asiàtics que canviaven per plata americana.

Efectivament, la balança comercial entre Europa i Àsia va ser pràcticament sempre negativa fins ben entrat el segle XIX, quan els efectes de la Revolució Industrial a Anglaterra van començar a ser perceptibles en la resta del món. Fins llavors, les economies asiàtiques havien dominat el comerç internacional, i de fet, n'eren capdavanteres en molts aspectes: a mitjan segle XVIII, l'Índia i la Xina produïen el 50% dels productes manufacturats que es comercialitzaven a la resta del món i eren, per tant, les principals potències econòmiques en termes de producte interior brut. Aquest fet desmitifica la teoria tradicional segons la qual el progrés modern és una competència exclusiva del continent europeu. Recerques recents sobre la Revolució Industrial moderna veuen una clara relació entre la voluntat britànica de voler dominar l'Índia i els mercats asiàtics, i la competència industrial que representaven les "indianes", les teles de cotó estampades que els britànics van copiar a les fàbriques, trencant així l'avantatge competitiu que tenien els països densament poblats de l'Àsia oriental.

Una de les controvèrsies que més debat ha suscitat en diferents entorns acadèmics (historiadors, economistes, sinòlegs, sociòlegs, etc.), és una pregunta que va plantejar el sociòleg alemany Max Weber a principis del segle XX: per què la Revolució Industrial es va produir finalment a les illes britàniques i no a la Xina, l'Índia o el Japó? Max Weber va desenvolupar una teoria, actualment desacreditada per la majoria d'especialistes (tot i que continua sent molt popu-

Bibliografia

Francesca Bray (1986). *The rice economies. Technology & development in Asian societies*. Oxford: Basil Blackwell.

Bibliografia

Max Weber (1920). *Ensayos sobre sociología de la religión* (3 vol.). Madrid (1998): Taurus.

lar en determinants cercles), segons la qual les diferents ètiques procedents de les diverses religions (el protestantisme, el catolicisme, l'hinduisme i el confucianisme) produeixen diferents models econòmics. Així, doncs, la mentalitat protestant (i especialment el calvinisme) afavorien l'estalvi i la inversió, factors fonamentals en el desenvolupament del capitalisme industrial. En canvi (sempre segons la teoria weberiana), la mentalitat confuciana donava molta importància a la burocràcia però posava obstacles a la iniciativa privada i la independència de les ciutats. Tot i semblar molt convincent, la teoria weberiana falla quan s'analitza la història amb detall: per exemple, no explica per què a l'Europa central les ciutats catòliques i protestants van desenvolupar-se al mateix temps o per què la Xina durant la dinastia Song, tot i ser confuciana, va tenir un creixement econòmic comparable al d'Anglaterra durant els segles XVIII i XIX. Podríem dir, doncs, que Max Weber va encertar amb la pregunta, però es va equivocar amb la resposta. De fet, no hi ha encara una teoria definitiva que hagi resolt aquesta problemàtica.

Un altre aspecte molt important per entendre la "divergència" econòmica que es va produir entre Europa i Àsia oriental durant els segles XVIII i XIX és la relació entre demografia i economia. Malthus creia que totes les societats s'autoregulen seguint una llei natural: la població tendeix a augmentar exponencialment, mentre que els recursos només poden augmentar aritmèticament; dit d'una altra manera, la població tendeix a augmentar més que els recursos. Però quan la població augmenta massa, es produeix un increment de la mortalitat resultat del dèficit de recursos que provoca pobresa, fam i epidèmies. Com a conseqüència d'això, la població decreix i s'equilibra de nou la relació entre demografia i recursos.

Una manera d'evitar que la mortalitat aparegui com a regulador (o com a "fre repressiu") és controlant la natalitat. Segons Malthus, a Europa, el control de la natalitat conseqüència dels matrimonis tardans va provocar un augment sostingut de la riquesa; en canvi, a les societats asiàtiques l'increment de la població va desencadenar un empobriment generalitzat i una falta de recursos perpètua. Aquesta teoria va tenir molt ressò a l'Europa colonial dels segles XVIII i XIX i va afavorir l'aparició del racisme, que es va institucionalitzar en les estructures polítiques imperials. Les economies que tenien grans densitats de població es trobaven, segons aquesta teoria, en un estadi inferior de desenvolupament, ja que el progrés es va definir en termes darwinians segons l'adaptació de cada "espècie" al medi. D'aquí va sorgir l'anomenat *darwinisme social*, que pregonava que hi havia races que es trobaven en estadis diferents de desenvolupament. Lògicament, aquesta teoria justificava la colonització d'uns pobles sobre els altres.

El fet que el darwinisme social ens sembli una teoria totalment absurda avui dia no vol dir que la relació entre demografia i economia no sigui important. Efectivament, la relació entre població i recursos és fonamental per entendre la riquesa d'un país. Però el que la teoria malthusiana no explica és que durant la revolució industrial, la població a Anglaterra va augmentar al mateix ritme que

Bibliografia

Sobre aquestes qüestions, podeu consultar sobretot els capítols de l'obra següent dedicats a la Xina:

Mike Davis (2001). *Los holocaustos de la época victoriana tardía. El Niño, las hambrunas y la formación del Tercer Mundo*. València (2006): Publicacions de la Universitat de València.

a la Xina: la població a les illes britàniques va passar de 7 milions d'habitants el 1700 a 20 milions el 1850, és a dir, també es va triplicar, i tot i això, la població no es va empobrir, sinó que es va enriquir de manera mai vista fins llavors. Per tant, la teoria malthusiana queda invalidada precisament per l'exemple anglès, el cas que millor coneixia el demògraf més famós i controvertit. Així, doncs, l'increment de la població europea va ser similar al de la xinesa: de fet, al llarg de la història, la població xinesa sempre ha representat entre un 20% i un 35% del total de la població mundial.

Per tant, per explicar els canvis que van tenir lloc entre els segles XVIII i XIX no ens podem centrar únicament en la demografia. Però si analitzem l'altra part de l'equació de Malthus, la part dels recursos, llavors podem veure amb més claredat les causes de l'emergència econòmica d'Occident i la crisi econòmica que es va produir a les economies asiàtiques al llarg del segle XIX. Actualment, la majoria d'historiadors i economistes coincideixen a denominar aquesta ruptura com "la Gran Divergència", un terme que va popularitzar l'historiador Kenneth Pomeranz. Pomeranz va comparar les economies del delta del Yangzi, una de les regions més riques de la Xina, dedicada a la producció tèxtil, i de la Gran Bretanya, ja que considera que, metodològicament, per un simple problema d'escala, no es pot comparar la Xina amb la Gran Bretanya. Va arribar a la conclusió que les dues regions es trobaven igualment limitades per la falta de recursos davant del creixement de la població.

Però a diferència del delta del Yangzi, les illes britàniques es van trobar amb dos factors clau que van propiciar que el creixement de la població es veiés contrarestat per un creixement igualment important dels recursos: en primer lloc, la colonització del continent americà (sobretot a les regions del nord, molt riques en recursos però amb una densitat de població molt baixa) va ser determinant per a l'economia britànica, ja que va permetre enviar els excedents de població cap a les colònies d'ultramar, i a la vegada va facilitar que Anglaterra importés tots els béns (sobretot cereals, però també cotó) que necessitava tant per a alimentar la població com per a la seva indústria. A la Xina, en canvi, les colonitzacions de l'imperi Qing s'havien produït en territoris amb una fertilitat molt baixa (l'altiplà del Tibet i els deserts del Gobi i Taklamakan), així que la població del delta del Yangzi no es va beneficiar especialment d'aquesta expansió. El segon factor igualment important va ser la descoberta del carbó, una font d'energia molt barata que a les illes britàniques es troba amb abundància. El carbó va ser el combustible principal de la Revolució Industrial i va possibilitar que Anglaterra desenvolupés les fàbriques de cotó, la màquina de vapor i el ferrocarril.

Curiosament, molts dels invents que van impulsar Anglaterra cap al lideratge econòmic mundial durant els segles XVIII i XIX ja s'havien descobert abans a la Xina. La filadora de múltiples fusos i l'ús del vapor eren coneguts per la ciència xinesa, famosa per la quantitat d'invents que ha donat al món. Però al delta del Yangzi, tot i ser una regió productora de cotó, no es va desenvolupar la revolució industrial perquè el carbó era escàs, i per tant, molt car en relació

Bibliografia

Kenneth Pomeranz (2000). *The Great Divergence. China, Europe and the making of modern world economy*. Princeton: Princeton University Press.

amb la mà d'obra. Per tant, a la Xina va continuar sent més eficient produir les teles de cotó fent servir el treball manual que no pas amb una màquina que estalviés treball a canvi de consumir una energia fòssil com el carbó. A Anglaterra va passar just el contrari i l'ús d'energies no renovables va ser, segons Pomeranz i altres historiadors de l'economia com Robert Allen i Anthony Wrigley, la principal palanca de l'expansió britànica pels cinc continents.

Alguns teòrics asiàtics interpreten que al segle XVIII es va produir una divergència entre dos models econòmics contraposats: el model industrial, basat en l'energia no renovable, els salaris alts i l'expansió territorial (per a assegurar mercats, provisió de matèries primeres i emigració) i el model "industrial" (un terme inventat pel demògraf japonès Akira Hayami però que va posar de moda l'historiador holandès Jan de Vries): un model basat en el treball humà intensiu, l'estalvi energètic i l'aprofitament màxim de les terres de cultiu. Segons Kaoru Sugihara, el segon model econòmic, que ell mateix ha definit com el "model de desenvolupament de l'Àsia oriental" era més sostenible perquè no requeria l'expansió continuada per nous territoris i perquè s'alimentava d'energies renovables. Altres teòrics, com Philip Huang o Mark Elvin, veuen en aquest model una "trampa" per al desenvolupament, ja que la seva força consisteix a mantenir els salaris baixos i evitar que els invents tecnològics acabïn amb l'avantatge comparatiu que tenen les regions més densament poblades del continent asiàtic. Per això, segons Huang o Elvin, la Revolució Industrial no es va produir a la Xina ni al Japó. Es tracta, per tant, d'un debat ben obert i actual (el "capitalisme de característiques xineses" s'inspira en part en tot aquest marc teòric); hi ha qui veu avantatges en el model "industrial" de desenvolupament, mentre que altres hi veuen problemes. D'altra banda, altres teòrics afirmen que simplement no hi ha models diferents de desenvolupament econòmic.

Una de les principals innovacions que va donar força a l'Imperi Britànic fou la producció de cotó en fàbriques. Aquestes van aconseguir per primer cop fabricar teles més competitives que les manufactures tradicionals que venien dels països asiàtics, sobretot de l'Índia i la Xina. Els productes manufacturats asiàtics van deixar de ser competitius i tant a la Xina com al Japó i a l'Índia entraren productes industrials produïts a Europa, fet que va provocar una crisi sense precedents en tots els productors tèxtils d'aquelles regions. Com a conseqüència d'aquest canvi i de la introducció interessada de l'opi (com es veurà més tard), la Xina va tenir per primer cop un dèficit comercial amb Europa cap al 1830. Aquesta data, per tant, es considera com el punt d'inflexió de la Gran Divergència, el moment en el qual la distància econòmica entre les economies industrials i colonials d'Europa i les economies "industrioses" asiàtiques es va fer evident. Però més enllà d'aquestes consideracions comparatives o globals, s'han de tenir en compte diversos factors endògens que estaven erosionant greument les dinasties que governaven i la seva legitimitat.

Bibliografia

Hi ha abundant literatura sobre aquest debat. Sobre la historiografia japonesa, podeu consultar l'obra següent: **Kenneth Pomeranz** (2001). "Is there an east Asian development path? Long-term comparisons, constraints, and continuities". *The journal of the economic and social history of the Orient* (num. 44, vol. 3, pàg. 322-362).

Vegeu també la crítica de Huang en l'obra següent:

K. Pomeranz; Philip C. C. Huang (2002). "Review: Development or involution in Eighteenth Century Britain and China? A Review from Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence: China, Europe and the making of the world economy*". *The journal of Asian studies* (núm. 61, vol. 2, pàg. 501-538).

Al final del segle XVIII, la Xina comença a oferir signes d'estancament global. L'expansió territorial té com a contrapartida l'assimilació forçada i incompleta d'un gran nombre d'ètnies que mai no van deixar de ser un focus de resistència, i exigeix una gran inversió de colonització militar en territoris perifèrics. Alhora, el creixement agrari que possibilita i sosté inicialment la revolució demogràfica del XVIII acaba essent insuficient per a alimentar els tres centenars de milions de xinesos que al final d'aquell segle van començar a competir per les terres més productives. La crisi comença a prendre forma quan a l'inadequació administrativa davant d'aquesta nova realitat s'hi van sumar casos clamorosos de corrupció en l'àmbit local i entre alguns alts funcionaris. Significativament, el segle XVIII acaba amb una commoció social de grans dimensions: la rebel·lió del Lotus Blanc, que es prolonga durant anys i en la qual conflueixen tots aquests problemes.

Simultàniament, durant la segona meitat del segle XVIII s'accentua la presència de comerciants estrangers a la Xina, la qual cosa s'acaba convertint en un element amenaçador més del delicat equilibri socioeconòmic en el qual es troba l'Estat Qing en aquell moment. És per això que el comerç occidental es duia a terme amb fortes mesures de control: bona part de les transaccions s'efectuaven en un únic port del sud, on els europeus només podien residir de manera temporal; les condicions, els preus i els pagaments eren regulats per una associació de comerciants xinesos que mantenien oficialment el monopoli d'aquest tipus de comerç; els europeus no podien viatjar amb llibertat per altres territoris, ni podien comunicar-se directament amb les autoritats xineses. Aquestes mesures marcadament proteccionistes permetien que la balança comercial entre l'imperi Qing i els països europeus fos clarament favorable durant el segle XVIII, i alhora contribuïen que a Europa es mirés de manera molt crítica el món xinès i l'Àsia oriental en general.

Tots aquests factors determinen canvis socials fonamentals que expliquen el paisatge xinès de mitjan segle XIX. Apareix una nova classe social a les ciutats i regions de productors de manufactures (teixits, ceràmica), mentre es consolida la dels grans comerciants urbans amb vinculacions directes amb les regions rurals. Al camp, la pressió demogràfica fa més vulnerable la població davant dels desastres naturals: les pluges, inundacions i sequeres es converteixen en un denominador comú de la gènesi de la majoria de grans moviments socials que es produeixen al llarg d'aquell segle. Les ètnies que han estat sotmeses militarment al sud i l'oest s'alcen repetidament i, de vegades, amb conseqüències dramàtiques. N'hi ha que, a més, es veuen implicades en autèntiques lluites pel control de les àrees de cultiu, cosa que també enfronta els pobladors locals amb els grups d'emigrants interns xinesos.

A més, el comerç europeu comença a afectar greument algunes regions del sud. L'opi indi es converteix en un producte de gran acceptació, amb les repercussions socials i econòmiques que comporta: els mercats i circuits comercials tradicionals que ja existien des de feia segles queden profundament afectats i en molts casos desarticulats. Milers de traginers i petits comerciants, artesans

i camperols són desposseïts dels seus mitjans de vida tradicionals i, en molts casos, condemnats a la pobresa. Aquests desclassats expliquen la proliferació durant tota la primera meitat del segle XIX del banditatge, les societats secretes i la pirateria, especialment a les províncies del sud-est.

Les accions europees es comencen a percebre popularment i entre alguns funcionaris com la causa de la ruïna de la regió, i això es tradueix en un sentiment contra els estrangers cada vegada més estès. La base definitiva per a aquests sentiments la va proporcionar la decisió dels grans imperis occidentals d'acabar per la força amb les regulacions que restringien els seus interessos a la Xina. Quan la Gran Bretanya va derrotar els exèrcits Qing en la Primera Guerra de l'Opi, es van posar en evidència les dificultats econòmiques i polítiques en què es trobava l'imperi xinès, a més de la fortalesa militar de les potències colonials europees. Aquesta derrota culmina el 1844 amb la firma d'un tractat humiliant i abusiu que obliga la Xina a pagar indemnitzacions desmesurades, a obrir diversos ports de la costa al comerç internacional i fins i tot a cedir part del territori (Hong Kong).

Tanmateix, aquest és només el primer d'una llarga llista de tractats desiguals firmats amb bona part dels països occidentals. El 1860 acaba la Segona Guerra de l'Opi amb la invasió de Beijing per part de les tropes franceses i angleses i comença una segona etapa d'agressions estrangeres que obliguen la Xina a implementar canvis institucionals i a continuar cedint algunes esferes de la seva sobirania a l'empresa colonial occidental.

Abans de l'arribada dels països occidentals, el Japó també havia experimentat un procés d'importants transformacions socials i polítiques que posaven fi a l'ordre que fins llavors imperava, però que, no obstant això, no havien debilitat políticament ni administrativament el país amb la mateixa contundència que a la Xina. Mentre que el Japó va ser capaç de modernitzar les seves estructures polítiques, les seves formes d'organització, els seus sistemes de producció, la seva educació, etc., a la Xina els problemes socials, polítics i econòmics que havien afectat bona part de l'imperi Qing des de l'última dècada del segle XIX van acabar frustrant els ambiciosos intents de modernització duts a terme a partir dels anys 1860 i 1870. De fet, la situació s'havia tornat dramàtica després de l'esclat de les grans rebel·lions que se succeeixen entre 1850 i 1880. Diverses desenes de milions de xinesos van morir durant aquelles guerres i algunes de les regions més productives de la Xina van quedar completament arruïnades. Les escenes que descriuen la situació a les províncies de l'interior en el moment en què s'inicien aquests intents de modernització són de desolació i mort: el suïcidi es va convertir en una opció atractiva per a milers de xinesos.

Al mig d'aquesta espiral d'agressions exteriors i problemàtiques internes, el Govern Qing va iniciar reformes polítiques, econòmiques i educatives que van topar amb la falta de recursos i la incapacitat administrativa. Al final del segle XIX, les diferències entre l'evolució del Japó i la Xina queden contrastades en la guerra que el 1895 enfronta els dos països. La marina xinesa acaba aniquilada

en poques hores i, en el tractat consegüent, a més de les indemnitzacions econòmiques i concessions comercials habituals, la Xina es veu obligada a concedir a l'imperi japonès la que serà seva primera colònia, l'illa de Taiwan. Això representa l'inici d'una nova era per als dos països: l'expansionisme japonès, que aviat va continuar cap a Corea, neix en aquell moment, i a la Xina sorgeix, com a reacció, un moviment nacionalista cada vegada més estructurat que acaba l'any 1911 amb la caiguda de la dinastia dels Qing i del sistema imperial.

1.2. El final del període Tokugawa

El segle XIX –com en el cas de la Xina– representa un punt d'inflexió per a la història del Japó, amb un denominador comú: l'arribada de les potències occidentals a les aigües del Pacífic. Tanmateix, les circumstàncies del Japó i la Xina són molt diferents. Des del començament del segle XVII, al Japó s'havia consolidat l'anomenat sistema del *bakufu* (de vegades anomenat *shogunat*), en què es pot observar una doble autoritat: d'una banda, la de l'emperador, resident a Kyoto, que conserva una supremacia legitimada ritualment; i, d'una altra, la del shogun, el cap militar, que representa el poder fàctic i real, l'autèntic governant d'un Japó que manté una estructura feudal molt definida.

El període Tokugawa (o Edo, 1603-1867) va ser una època de dos-cents anys d'estabilitat i pau generalitzades per al Japó. La família Tokugawa, a la qual van pertànyer tots els shogun (i part dels senyors feudals o *daimyo* que exercien el control regional i eren fidels al shogun), va aconseguir acumular un poder sense precedents, molt superior al de l'emperador, encara que teòricament continuava essent vassall del poder imperial.

La base de l'estabilitat del període Tokugawa va ser l'esforç per establir una clara línia divisòria entre la classe superior (una noblesa militar formada per la cort Tokugawa, els senyors regionals o *daimyo* i els militars amb diversos rangs, anomenats genèricament *samurais*) i el baix poble. Quan aquesta línia es vagi dissolent (cosa que es produeix a partir de la segona meitat del segle XVIII i es fa molt evident al segle XIX), començaran a aparèixer problemes socials importants que desemboquen en una crisi que impulsarà el Japó a transformar-se completament durant la segona meitat del segle XIX.

L'estabilitat política i social que van promoure els Tokugawa, després de cent anys de guerres internes, va tenir com a resultat un notable creixement de l'economia japonesa: augment de la producció agrícola, diversificació de cultius (entre d'altres, van arribar la patata o el moniato americans a través de la Xina), creixement demogràfic, creixement urbà, desenvolupament del comerç i de les xarxes de transport, etc. Aquests canvis van transformar l'estructura de la societat japonesa, i això va portar a la ruïna, per exemple, molts samurais que intentaven mantenir unes formes de vida urbanes sense tenir prou mit-

Bakufu

El nom de *bakufu* fa referència a la residència del shogun, el principal centre de poder al Japó de l'època Tokugawa.

jans per a fer-ho. Com a conseqüència, alguns d'aquests samurais es van veure obligats a acordar matrimonis amb membres de famílies plebees que disposaven de recursos econòmics, contravenint així l'ordre social sancionat.

Encara que aquesta transgressió de les normes socials comença molt abans, les seves conseqüències no es van fer sentir fins al final de l'era Tokugawa, quan la societat havia evolucionat tant que el sistema del *bakufu* era insostenible. Les bases estructurals de la classe governant van ser les que van patir els canvis més evidents. Alguns senyors o *daimyo* van concedir el grau de samurai a famílies d'origen plebeu (fonamentalment, comerciants enriquits) i alguns samurais van abandonar el seu estatus (temporalment o de manera permanent) per dedicar-se a activitats pròpies de les classes populars. Aquests canvis van erosionar la societat Edo: els comerciants eren considerats culpables de la situació tant pels que pertanyien als estrats més alts com pels que formaven part dels més baixos; al món rural, que depenia directament del poder dels samurais que el controlaven, es va considerar que el creixement de les ciutats era la causa del seu empobriment. Els senyors i, en darrer terme, el shogun eren acusats pels samurais que havien caigut en la misèria de no haver estat capaços d'evitar el declivi dels qui precisament s'havien mostrat més lleials i fidels en els períodes de dificultat i guerres. Ara bé, malgrat tot això, el sistema *bakufu* dels Tokugawa es va mantenir vigent fins al 1850 aproximadament.

Els canvis en l'estructura de la societat japonesa, fruit de l'evolució econòmica del període Edo, van provocar l'aparició de dificultats i disturbis al camp. Durant el segle XVII hi va haver una mitjana de només dues rebel·lions l'any (de poca importància); entre 1700 i 1750, aquesta xifra es va doblar; i entre 1750 i 1850 la mitjana es va tornar a doblar, com a mostra de la crispació social creixent. Els conflictes més importants, que implicaven milers de camperols de diverses poblacions, només es van començar a produir a partir de l'any 1800. En l'àmbit rural, els rebels normalment dirigien la seva ira contra els caps dels pobles i els funcionaris civils (no samurais), a més dels camperols més benestants. Però a mesura que avançava el segle XIX, les ires dels camperols apuntaven a objectius de més rellevància: el govern feudal dels senyors, especialment a causa de les pujades dels impostos, les recaptacions i els censos fraudulents o la imposició de monopolis comercials.

Aquest fenomen està molt relacionat amb el creixement urbà que es produeix durant tot el període Tokugawa, que atreia, d'una banda, una gran massa de població (camperols que buscaven noves oportunitats, samurais i funcionaris que havien caigut en la desgràcia econòmica) i, d'altra, el nou estrat social dels comerciants rics. Segons el cens de l'any 1721, al Japó hi havia cinc nuclis urbans amb més de cent mil habitants: Edo, seu del shogun i del centre del *bakufu*, amb un 50% d'habitants pertanyents a famílies samurais; Kyoto, que era la residència imperial; Osaka, Kaga (Kanazawa) i Owari (Nagoya). A més, hi havia altres cinc ciutats de més de cinquanta mil habitants, entre les quals destacava la portuària Nagasaki, l'únic punt en el qual es permetia el comerç internacional. De fet, al començament del segle XIX prop d'una sisena part de

la població japonesa vivia en zones urbanes, una xifra gens menyspreable si tenim en compte que al començament del període Tokugawa la proporció era dues vegades i mitja més petita.

Paral·lelament al creixement comercial i urbà, es va produir una millora de les comunicacions i els transports locals i marítims, i es van desenvolupar sistemes més eficaços de finançament, assegurances, banca, correus, etc. De manera similar, es va produir un increment dels estàndards educatius important: a partir de 1800 es van crear centenars d'escoles de temples (*terakoya*) que van permetre l'accés a l'educació de grups de població que en altres circumstàncies no haurien tingut cap oportunitat de ser escolaritzats. Es calcula que prop del 40% dels nois joves havien rebut una educació bàsica quan va caure el sistema Tokugawa (pel que fa a les noies, la xifra era marcadament inferior).

Com és raonable, els estàndards de vida van augmentar significativament al llarg de tot el període, com ho demostra la gran varietat de productes que es podien trobar als comerços de tot el país ja al final del segle XVII. Això representa un contrast amb la cultura tradicional japonesa, que fins a aquell moment apostava (tenint en compte els recursos limitats del Japó i la seva densitat de població ja des d'antic) per la frugalitat, la senzillesa i la despesa moderada. Respecte a l'alimentació, l'arròs en continuava essent la base, complementat a les regions més pobres per substituïts més barats i fàcils de conrear (com la patata o el moniato ja esmentats). També es va estendre l'ús d'alguns productes de luxe, com ara el sucre, les fruites i les verdures, el peix o el *tofu* i el *sake*. El nombre de restaurants va créixer de manera significativa a tot el país. Tot això retrata la imatge que habitualment es té del Japó tradicional, que en realitat és la del Japó Tokugawa, i que es va trencar sobtadament a mitjan segle XIX, en un moment en què el Japó començava a entrar en el sistema de relacions internacionals i, en part, a causa d'aquest fet.

Cal entendre l'arribada dels països occidentals com un element més del procés d'expansió imperial de les grans potències al Pacífic i l'Àsia oriental. El precedent és la Xina, que el 1842, després de la derrota en la Primera Guerra de l'Opi contra la Gran Bretanya, va haver de firmar el primer d'una llarga llista de tractats desiguals. Aquest fet va ser percebut des del Japó com una greu amenaça que es podia estendre fins al seu territori.

El 1844 els holandesos van intentar arribar a un acord amb el *bakufu* per aconseguir un relaxament en les restriccions a què es veïen sotmesos els occidentals en territori japonès. Les negociacions no van obtenir cap resultat. També la Gran Bretanya, França i els Estats Units van dur a terme aproximacions al Govern japonès sense que hi hagués conseqüències. No va ser fins al 1852 quan els Estats Units, que consideraven el Japó un punt de proveïment fonamental a mig camí en el trajecte fins als ports xinesos, van decidir enviar una expedició naval amb una missió ben definida, dirigida per Matthew Perry. Després de lliurar la carta del president dels Estats Units amb les seves exigències, Perry va

amençar d'anar a la Xina i tornar amb una armada de guerra. Mesos després, al començament de 1854 i complint l'amenaça, va tornar a la costa japonesa amb vuit vapors de guerra nord-americans.

Les negociacions no van ser senzilles. Dins del *bakufu* les posicions estaven molt polaritzades. Una facció considerava que cedir davant dels nord-americans significaria, a més del perjudici del tractat en si mateix, un desgast del sistema i el prestigi del *bakufu* dins del Japó mateix. D'altres, tanmateix, creien que era impossible enfrontar-se militarment als nord-americans en aquell moment i que, per tant, calia arribar a un acord que els permetés guanyar temps per a preparar-se per a una guerra. Finalment, el màxim dignatari del *bakufu* va decidir cedir davant de la majoria de propostes de Perry i el març de 1854 es va firmar una convenció, encara que no es va arribar a cap acord sobre comerç.

Immediatament, els holandesos, els anglesos i els russos van obtenir preacords similars als de Perry. Les potències occidentals van saber utilitzar a favor seu els esdeveniments que es desenvolupaven a la Xina. Van suggerir que les forces que llavors s'estaven preparant per a la Segona Guerra de l'Opi, quan haguessin derrotat la Xina, agafarien el rumb cap al Japó per aconseguir drets que asseguressin el lliure comerç amb els països occidentals. Finalment, després d'esforços continus dels representants occidentals, a l'inici de 1858 es va arribar a un preacord entre el Japó i els Estats Units, seguint el model dels tractats firmats amb la Xina. Els ports de Nagasaki i Kanagawa (Yokohama) quedaven oberts al comerç nord-americà; un any després s'obriria el de Niigata i el 1863, el de Hyogo (Kobe). A més, com passava a la Xina aquells mateixos anys, un representant del Govern nord-americà residiria a Edo. Finalment, durant el mateix 1858, davant de l'amenaça que representava el final de la Segona Guerra de l'Opi a la Xina, el *bakufu* va firmar el primer tractat entre el Japó i una potència occidental, els Estats Units, sense haver pogut consultar-ho amb l'emperador, un fet que tindria una importància primordial.

Les concessions dels funcionaris del *bakufu* no van ser ben rebudes en moltes parts del Japó. Però, malgrat això, la Gran Bretanya va aconseguir signar un tractat amb el Japó aquell mateix any, seguida de França, Rússia i Holanda. D'aquesta manera, el Japó quedava inclòs en el sistema de tractats desiguals que van aconseguir imposar les potències occidentals als països de l'Àsia oriental. Molts dels còsols estrangers que a partir d'aquell moment van començar a residir al Japó ja havien viscut a la Xina i, de fet, el model comercial que es va adoptar era el mateix.

Una part destacable de la població japonesa va reaccionar amb un fort rebuig cap als occidentals –fenomen que es podia apreciar des de feia gairebé dues dècades a la Xina– i també cap al *bakufu* i cap al shogun, el seu cap més visible, perquè no havia sabut salvaguardar l'honor japonès. El fort sentiment nacio-

nalista que es difondria a partir d'aquell moment va conduir el Japó per uns camins molt diferents als que ja seguia la Xina i, en pocs anys, va fer entrar el país en una etapa nova i molt diferent de la seva història.

2. L'Àsia oriental en la contemporaneïtat global

És durant el segle XIX quan els països de l'Àsia oriental comencen a rebre una atenció constant d'Occident. Fins llavors, les relacions mantingudes amb la Xina o el Japó (o amb altres realitats històriques de l'Àsia) eren amb prou feines una nota anecdòtica escrita al marge de la història dels països europeus. Des del segle XVIII, però, els països de l'Àsia oriental ja formen part de les dinàmiques econòmiques globals i a mitjan segle XIX són un dels seus elements fonamentals, malgrat que són obligats a ocupar una posició perifèrica. Les històries de les diferents regions del planeta comencen a confluïr de manera molt més evident que en els períodes anteriors, i el que ocorre en els dos extrems del continent euroasiàtic té una connexió cada vegada més immediata. L'atenció que els mitjans de comunicació, els intel·lectuals i els polítics de tot Europa presten a l'Àsia oriental a mitjan segle XIX no té precedents i no decau, al contrari, va en augment. Europa i Amèrica es converteixen en un factor determinant de l'evolució històrica del Japó o la Xina. Al final del segle XIX i al començament del XX, bona part dels ferrocarrils, institucions financeres, empreses mineres, navilieres o arsenals de la Xina són de titularitat europea o tenen el capital i assessors occidentals. A més, ja en la primera dècada del segle XX, el Japó aconsegueix derrotar Rússia, la qual cosa marca un canvi decisiu en la consideració que Occident té de l'Àsia oriental.

A l'Àsia oriental, l'atenció dedicada a Occident també es multiplica. Des de mitjan segle XIX, la Xina i el Japó queden inundats per una onada de publicacions sobre Occident que per primera vegada permeten als intel·lectuals de l'Àsia oriental conèixer de manera justa les realitats polítiques a què s'enfronten. Centenars de traduccions de tractats occidentals sobre història, geografia, sociologia, economia, ciències, etc. apareixen en tots dos països; en alguns moments s'arriben a publicar fins i tot més traduccions de literatura occidental que de literatura pròpia. D'altra banda, els intercanvis no es limiten només als llibres. Inicialment, centenars i després milers de xinesos i japonesos abandonen el país i se'n van a estudiar a Occident. Tot això transforma no solament el coneixement que es té d'Occident a la Xina i al Japó, sinó també el coneixement que tenen de si mateixos. Al Japó es tendeix tan ràpidament a adoptar i a adaptar les idees que arriben des d'Occident que al començament del segle XIX ja s'ha convertit en part d'aquest Occident, o com a mínim ha deixat de ser un paradigma del vell "Orient". La Xina va més lenta, tenallada per les circumstàncies tan crítiques a les quals s'enfronta, però tot i així la institució imperial desapareix i deixa pas a una forma de govern tan europea com la república.

Al llarg del segle XX, la Xina i el Japó són actors globals que participen activament de la història mundial. El Japó forma part del bloc aliat en la Primera Guerra Mundial per uns interessos geoestratègics molt definits: aconseguir ocupar les possessions alemanyes a la Xina. Precisament per evitar-ho, la Xi-

na participa més directament en el conflicte, i envia milers de treballadors a França perquè treballin a les fàbriques que alimenten la maquinària de guerra. Poc després, el Japó comença a actuar com un imperi expansiu a l'Àsia: la invasió de Manxúria i el nord-est i la costa de la Xina representen l'inici de la Segona Guerra Mundial. La seva aliança inicial amb l'Alemanya nazi i la seva adherència posterior a l'Eix al costat d'aquesta i de la Itàlia de Mussolini ratifiquen la seva vocació de gran potència global. La Xina acaba la guerra amb milions de morts (aproximadament uns vint milions, segons les fonts xineses) que massa sovint no formen part de les estadístiques oficials de la Segona Guerra Mundial.

A la segona meitat del segle xx, l'Àsia oriental continua essent un dels focus més destacats d'una història clarament multipolar. La Guerra Freda s'inicia a l'Àsia oriental, a la península de Corea, i des de llavors serà un dels escenaris de les tensions internacionals entre els dos blocs. La partició de Corea, la guerra posterior i la intervenció xinesa en aquesta guerra deixen pas a les tensions entre la República Popular (al continent) i la República de la Xina (a Taiwan), entre les quals es constitueix el teló de bambú. Amb el suport explícit dels Estats Units, Taiwan es converteix en una peça clau a l'Àsia per a la contenció d'una Xina que, alhora, abandona la tutela soviètica i fins i tot arriba a preparar-se per a una eventual guerra amb la Unió Soviètica, al mateix temps que el Japó inicia la reconstrucció sota la tutela nord-americana. Malgrat els períodes d'aïllament aparent a què el Partit Comunista sotmet la Xina, la història contemporània de l'Àsia oriental ha deixat de ser una història local, regional o d'àrea i s'ha convertit en un dels pols més destacats de la història global, i això ha quedat patent en les últimes dècades, en les quals les barreres i les fronteres entre països i regions s'han diluït fins al punt que freqüentment són invisibles. Ni tan sols l'Estat que es considera el més tancat del món políticament no s'escapa d'aquesta tendència: Corea del Nord és també un actor del món global i les seves decisions poden provocar autèntics terratrèmols en l'escenari internacional.

Estudiar la història contemporània de l'Àsia oriental, doncs, va més enllà de conèixer amb més o menys detall una sèrie de fets que ocorren als països que formen aquesta regió en un moment determinat de la història. No és possible relatar el món modern i contemporani des d'una perspectiva unipolar, partint d'un únic centre, o bipolar, com proposaven fins fa relativament poc moltes anàlisis; la història ja no es construeix a partir de concomitàncies o esdeveniments paral·lels en diferents regions que circumstancialment mantenen punts de contacte, sinó com un ordit plenament interconnectat. L'Àsia oriental emergeix des d'aquesta perspectiva com un dels diversos pols d'aquest "món policèntric sense un centre dominant" (Pomeranz, 2000, pàg. 4), i com a tal la seva història ja no pertany a l'espai geogràfic que ocupa, sinó que mitjançant aquest ordit s'estén més enllà de les seves fronteres polítiques o geogràfiques. Els diferents esdeveniments que marquen la història del segle xx a la regió en

són l'evidència més palmària. De manera molt clara en els últims cent anys, la Xina, el Japó, Corea o Taiwan han estat actors fonamentals d'aquesta història global contemporània.

3. L'escriptura de la història de l'Àsia oriental: discursos, problemàtiques i debats

El terme *Àsia* ja es va començar a usar en l'antiga Grècia, i des de llavors ha format part de l'horitzó geogràfic de l'imaginari europeu. Durant el període medieval diversos viatgers, la majoria religiosos amb missions diplomàtiques, van creuar bona part del continent euroasiàtic fins a arribar a l'Àsia central, Mongòlia i la Xina, i van escriure les primeres cròniques i els primers tractats miscel·lanis, testimonis de primera mà de les regions que van visitar.

Després de la caiguda de l'imperi mongol que havia unificat bona part de l'Àsia i havia facilitat el trasllat dels viatgers, van passar alguns segles fins que els missioners europeus van tornar a arribar a les regions més allunyades de l'Àsia, a partir del segle XVI. Eren d'aquests viatgers els primers tractats sistemàtics en llengües occidentals que es van escriure sobre la cultura i la història del Japó i la Xina, i també eren seves les primeres traduccions de clàssics del pensament, de la literatura o de les cròniques històriques que van arribar d'aquests països fins a Europa. Tanmateix, la història de l'Àsia oriental com a disciplina ja més madura no neix fins que, al segle XIX, quan el nombre d'occidentals residents a l'Àsia oriental es multiplica i els interessos polítics i econòmics dels països euroamericans a la regió assumeixen més protagonisme.

A mitjan segle XIX, al Japó i a la Xina comencen a aparèixer nous tipus de residents occidentals. Als missioners catòlics del passat s'hi uneixen els missioners protestants, amb objectius similars però metodologies evangelitzadores molt diferents. A més, els comerciants, que fins llavors havien estat visitants esporàdics de la costa xinesa o japonesa, deixen pas a un altre tipus d'agent mercantil, que es converteix amb freqüència en un empresari establert de manera permanent als ports d'aquests països, i al voltant dels seus magatzems i fàbriques es despleguen ciutats bigarrades que inicien la transformació del paisatge urbà de l'Àsia oriental. Les comunitats estrangeres passen, en pocs anys, de disposar d'unes quantes desenes de membres poc després de la firma dels primers tractats desiguals, a convertir-se en autèntiques ciutats colonials que allotgen des de mestres d'escola o sastres a periodistes i polítics. El flux d'informació que arriba a Occident del que passa a l'Àsia augmenta exponencialment. D'aquesta manera, la necessitat de comprendre les realitats polítiques, culturals i socials d'aquests països és cada vegada més estesa. No en va, la figura de l'orientalista, del sinòleg o el japonòleg neix aproximadament en aquest context. El nombre de publicacions sobre la Xina i el Japó augmenta amb rapidesa a mesura que avança el segle i els interessos occidentals a l'Àsia oriental es consoliden.

Els primers historiadors de l'Àsia oriental són, amb molt poques excepcions, missioners o diplomàtics que han residit a la regió durant períodes més o menys extensos. La perspectiva que ofereixen de l'Àsia oriental està molt marcada per la seva professió, les funcions que exerceixen i les seves expectatives en aquests països. Són representants d'una cultura i d'uns estats que intenten dictar la seva norma al mar de la Xina. La seva mirada és moltes vegades fortament etnocèntrica, sempre al servei dels interessos dels grans imperis occidentals. Es tracta, a més, d'una mirada contrastiva: no interessa l'Àsia oriental *per se*, sinó només en relació amb la història d'Europa o d'Occident.

La cultura europea és indefectiblement un punt de referència i de comparació constant. Fins i tot quan s'empren termes elogiosos i benintencionats per valorar la cultura –especialment clàssica– de la Xina o del Japó, es fa sempre com a alteritat, com la incardinació de l'Altre, i com a tal la seva essència consisteix precisament a ser una alternativa que contrasta amb la realitat dels països euroamericans.

En aquest context discursiu, que Edward Said va descriure extensament en l'obra *Orientalisme*, la història del passat del Japó i de la Xina es converteix en una història projectada. Davant la puixança modernitzadora i industrial dels països europeus, la Xina és descrita com un país ancorat en el passat, incapaç d'evolucionar, que va tocar sostre com a civilització fa un nombre indeterminat de segles i que, per tant, fa més d'un mil·lenni que no evoluciona.

Això significa que la Xina en crisi que els europeus descriuen en aquell moment és una imatge que projecten cap al passat: la Xina sempre ha estat d'aquella manera, i la seva història, per tant, ha seguit unes pautes que l'han conduït a aquella situació de crisi inevitable. I amb el Japó ocorre el mateix. El passat de l'Àsia oriental només interessa per a ratificar aquesta representació històrica, que a més té un vessant soteriològic, ja que només l'arribada dels països occidentals i la seva cultura pot salvar els països de l'Àsia d'aquesta letargia. Malgrat la duresa de les accions dels grans imperis europeus, els beneficis que aporten als països asiàtics les justifiquen. Així ho expressa un dels pocs testimonis espanyols que van publicar obres dedicades a algun dels països de l'Àsia oriental, en aquest cas, la Xina:

Amb l'obertura d'aquest extens imperi al tracte amb les altres nacions, és segur que no seria ell el que menys guanyés amb aquesta mesura; aquestes lleis bàrbares que encara conserva desapareixerien, i la humanitat hi guanyaria molt [...]; és a dir, entraria a la senda de la verdadera civilització, que no és cap altra cosa que la disposició dels homes a prendre l'amor del gènere humà com a regla de la seva conducta.

Luis Prudencio Álvarez Tejero (1857). *Reseña histórica del gran imperio de China* (pàg. 374). Madrid: Fontanet.

L'orientalisme: bibliografia

Edward Said (1978). *Orientalism*. Nova York: Panteón Books [Traducció castellana (2002). *Orientalismo*. Madrid: Debate].

Sobre la qüestió de l'orientalisme i la seva relació amb la història de l'Àsia oriental, vegeu:

Arif Dirlik (1996). "Chinese History and the Question of Orientalism". *History and Theory* (vol. 35, núm. 4, pàg. 96-119).

Daisuke Nishihara (2005). "Said, Orientalism, and Japan". *Alif: Journal of Comparative Poetics* (núm. 25).

Aquest tipus de representació històrica es mantindrà vigent fins ben entrat el segle XX. L'interès només subsidiari per la història de l'Àsia oriental en determina la interpretació. Això es tradueix de manera tangible en l'obra dels historiadors de l'Àsia oriental, que busquen en la història del Japó i de la Xina els mateixos processos que ells mateixos identifiquen en la història dels països euroamericans. Occident és la mesura del progrés històric, la norma que permet identificar les moltes manques que mostra el desenvolupament de la història de l'Àsia. La representació d'una Xina i un Japó tancats, culturalment tradicionals i aferrats al passat, i institucionalment i socialment incapaços de canviar, es reelabora de manera constant durant dècades i es consolida com la mirada més autoritzada sobre la història de l'Àsia oriental.

D'això, n'és una mostra el fet que, durant les primeres dècades del segle XX, l'escriptura de la història del Japó i la Xina continua estant en mans de diplomàtics, traductors, missioners o funcionaris, és a dir, de representants més o menys benintencionats de les potències occidentals. Però en els anys 1930 i 1940 comença a emergir de les universitats occidentals una nova generació d'historiadors. Es tracta de professionals de la història, intel·lectualment molt més capacitats per treballar amb documents originals i aplicar la metodologia pròpia de la disciplina i d'oferir una nova mirada de la història de l'Àsia oriental. Aquesta història és a partir d'aquest moment, especialment després de la Segona Guerra Mundial, molt més sòlida i elaborada. No obstant això, malgrat el treball sistemàtic amb els arxius i tot i la maduresa de les investigacions dutes a terme, l'enfocament que adopten aquests historiadors manté similituds evidents amb el del període anterior. El paradigma que definia el Japó i la Xina com a països tancats i taciturns, reacs al canvi i incapaços de modernitzar-se, i que veia l'empresa imperial occidental com un estímul necessari per a la transformació de l'Àsia oriental, és reinterpretat, però no essencialment qüestionat.

Davant el canvi i la revolució que defineix la història dels països euroamericans, s'encunya per exemple la idea de la transformació dins de la tradició, com ho mostra el títol d'una de les obres més destacades d'aquest període, *East Asia: Tradition and Transformation*, que publiquen dos historiadors de referència, J. K. Fairbank i E. O. Reischauer, especialistes en la història de la Xina i del Japó, respectivament. Aquest enfocament accentua els fenòmens de continuïtat que hi ha al llarg de la història dels imperis de la Xina i el Japó, continuïtat que s'estructura a partir d'unes bases culturals que emanen de l'antiga civilització xinesa i s'estenen –ahora que es transformen– per tota l'Àsia oriental al llarg de més de dos mil anys.

L'obra de Fairbank i Reischauer

John K. Fairbank; Edwin. O. Reischauer; Albert. M. Craig (1973). *East Asia: Tradition and Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.

Aquesta obra va ser publicada el 1973 juntament amb A. M. Craig, encara que partia de dues obres prèvies de Fairbank i Reischauer que també duïen un títol significatiu:

John K. Fairbank; Edwin. O. Reischauer (1960). *East Asia, The Great Tradition*. Boston: Houghton Mifflin.

Relacions entre la Xina i el Japó

La noció tradicional de l'aïllament de la Xina o el Japó ha arribat fins als nostres dies i forma part de la percepció popular de la història d'aquests dos països a Occident, malgrat que les evidències de les sòlides relacions interasiàtiques demostren que aquesta presumpta reclusió es basa únicament en una perspectiva eurocèntrica de la història de l'Àsia oriental. Podeu veure una mostra, per exemple, de les riques relacions entre el Japó i la Xina durant el període habitualment considerat de màxim aïllament a:

Marius B. Jansen (2000). *China in the Tokugawa World*. Harvard: Harvard University Press.

John K. Fairbank; Edwin. O. Reischauer (1965). *East Asia: The Modern Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.

Posteriorment, van aparèixer de manera simultània dues obres escrites per aquests mateixos autors que reproduïen fidelment la idea del canvi dins de la continuïtat:

John K. Fairbank (1978). *China. Tradition and Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.

Edwin. O. Reischauer; Albert. M. Craig (1978). *Japan. Tradition and Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.

Des d'aquesta perspectiva, l'autèntic canvi només té lloc al món contemporani, quan les accions dels imperis occidentals trenquen amb aquest desplegament històric. Occident continua exercint el paper actiu en les relacions amb l'Àsia oriental, que assumeix un rol marcadament passiu. Aquestes relacions alhora ocupen un lloc de privilegi en tot el conjunt d'esdeveniments que conformen la història de la Xina i el Japó. Segons aquesta perspectiva, sense l'estímul i l'esperó dels imperis euroamericans, els dos països haurien continuat amb el seu esdevenir històric de transformació dins de la tradició. En conseqüència, el discurs històric que s'elabora sobre l'Àsia oriental a partir d'aquest paradigma tendeix a minimitzar tot allò que no té relació directa o indirecta amb les accions occidentals als segles XIX i XX. La història dels països de l'Àsia oriental s'ha simplificat i els esdeveniments i processos històrics fonamentals sovint s'han reduït a una nota marginal.

Només durant els anys 1970 aquests plantejaments comencen a quedar erosionats. Els canvis intel·lectuals d'aquella dècada queden marcats pels esdeveniments al Vietnam i l'impacte que aquests fets tenen en els historiadors de l'Àsia en general, encara que ja en la dècada anterior s'havien produït reaccions destacades al Japó, tant en l'àmbit popular com en l'intel·lectual. La defensa implícita de les accions dels grans imperis a l'Àsia que es podia trobar en les històries escrites fins a aquell moment es posa en dubte i és denunciada per alguns joves historiadors, que proposen una relectura crítica general de la història de les realitats no euroamericanes. A més, el desenvolupament dels estudis locals sobre la Xina i el Japó i dels moviments nativistes a Taiwan o el Japó representa un desafiament a les generalitzacions que havien articulat el discurs històric fins a aquella dècada.

Els arxius i l'anàlisi detallada de les dades que emanen d'aquests estudis mostren una realitat extraordinàriament diversa, diferent a la que les grans estructures interpretatives vigents havien establert fins llavors. La nova historiografia que neix a partir d'aquesta època es transforma substancialment. Metodològicament, és molt més plural, incorpora contribucions d'altres ciències socials, com ara la sociologia, l'economia, l'antropologia, etc., i abandona gradualment els apriorismes culturalistes. Defuig les generalitzacions temporals o territorials; no es limita a destacar només aquells esdeveniments en els quals la influència dels països occidentals és manifesta i no té el mateix caràcter projectiu i categòric que en dècades anteriors. I, abans que res, és més conscient dels problemes inherents a qualsevol discurs històric.

La nova historiografia

Sobre els canvis que a partir dels anys 1970 experimenta la nova historiografia sobre l'Àsia oriental, concretament la Xina, vegeu:

David Martínez-Robles (2008). "La representació occidental de la Xina moderna: orientalisme, culturalisme i crítica historiogràfica". A: Carles Prado-Fonts (coord.). "Orientalisme" [dossier en línia]. *Digithum* (núm. 10).

Aproximar-se a la història de l'Àsia oriental, especialment del període contemporani, en el qual l'efecte pertorbador dels països occidentals agafa més protagonisme, exigeix prendre consciència del que fins fa pocs anys ha determinat la narració històrica d'aquesta regió. L'exemple més immediat l'ofereix l'adopció d'etiquetes temporals d'ús habitual quan parlem de la història d'Europa, com ja hem esmentat. L'ús del terme *modernitat* té una llarga història en els estudis de l'Àsia oriental. De vegades es diu que la transició des de la història suposadament clàssica a la moderna es va produir de manera traumàtica amb l'arribada dels països occidentals al mar de la Xina; en canvi, altres vegades es remunta al període Tokugawa i a la dinastia Qing; mentre que hi ha autors que afirmen que l'inici de la modernitat a l'Àsia oriental arriba concretament a la Xina amb la dinastia Song, i que al Japó es produeix en un període posterior. Això ha obligat alguns historiadors a emprar termes alternatius (com ara *història premoderna*, *història moderna imperial*, etc.), o a rebutjar l'ús de les categories occidentals per a la història de l'Àsia oriental.

Un segon exemple, centrat en el cas xinès, mostra fins a quin punt les qüestions discursives tenen una importància fonamental en la manera com s'ha escrit la història dels països asiàtics. L'imperi xinès ha estat motiu de milers d'obres, que han analitzat la seva història, els seus costums, la seva literatura, la seva organització política, etc. Els manuals ens parlen de la fundació de l'imperi xinès l'any 221 aC, o d'una història de la Xina de tres o quatre mil·lennis. Tanmateix, l'ús de termes tan lexicalitzats i assumits com ara *la Xina* o *l'Imperi Xinès* no deixa de ser problemàtic i exigeix una reflexió. De fet, l'única entitat política que ha existit amb el nom d'*Imperi de la Xina* (*Zhonghua diguo*) va durar només cent-dos dies, incloent-hi les dates d'establiment i d'abolició. A més, va tenir un únic emperador, Hongxian, que va ocupar el tron durant només vuitanta-dos dies. De fet, l'emperador Hongxian –el nom personal del qual era Yuan Shikai– havia estat prèviament el segon president de la República de la Xina, la primera entitat política que formalment va incloure el terme *Xina* en la seva denominació oficial, el gener de 1912. És a dir, el país habitualment conegut com a *imperi xinès* en realitat no va existir mai nominalment, és un invent del món contemporani.

Encara que es tracti aparentment d'una qüestió únicament nominal, les conseqüències no ho són. Bona part dels discursos contemporanis sobre la nació xinesa –que són un element essencial de la vida política i intel·lectual de la Xina actual– s'articulen a partir de la idea de la continuïtat històrica de l'imperi xinès i la presumpció que la Xina ha estat durant mil·lennis un mateix país i una mateixa nació. Tanmateix, els diferents estats (és a dir, dinasties) que hi ha hagut en territori xinès al llarg de la història s'han caracteritzat per una voluntat expressa de no mantenir la mateixa denominació que els seus predecessors, és a dir, de mostrar-se com una entitat diferent fins i tot nominalment. Un dels funcionaris que va integrar la primera ambaixada oficial xinesa a Europa

(1871), quan li van preguntar per què els xinesos anomenaven *dimonis estrangers* els europeus en lloc d'emprar els noms dels diferents països, va respondre preguntant el motiu pel qual els estrangers,

"els quals, després de dècades d'intercanvis diplomàtics i comercials entre l'est i l'oest, saben que el meu país es diu *Da Qing Guo* ('gran país dels Qing') o *Zhonghua* ('els estats florits del centre'), continuen insistint a anomenar-lo *Xina*, *la Chine*, *la Cina*, *Shina*, etc. En què es basen els occidentals per anomenar el meu país d'aquesta manera?"

Lydia Liu (2004). *The Clash of Empires. The Invention of China in Modern World Making* (pàg. 80). Cambridge: Harvard University Press.

Tenint en compte que les fronteres dels diferents imperis ubicats en el que actualment anomenem *la Xina* han fluctuat enormement, la unitat històrica de la regió podria ser com a mínim posada en dubte. Per exemple, territoris fonamentals per a la concreció de la idea de la Xina com ara la conca del Huanghe han arribat a quedar fora del control d'algun dels estats xinesos que han existit: així va ocórrer durant la dinastia Song, especialment durant el període Song del Sud, quan la frontera de la Xina estava fixada al riu Huai, i fins i tot durant algun període al Yangzi. S'ha de dir el mateix de la representació de la història xinesa que tendeix a considerar els períodes de desunió com una excepció i les conquestes completes del territori xinès per part de pobles estrangers com una mostra de la fortalesa cultural de la Xina, ja que aquests pobles van quedar suposadament sinitzats: pocs manuals indiquen que, des de la fundació del primer imperi unificat el 221 aC, la unitat dels territoris xinesos es va trencar diverses vegades i durant un total de més de cinc segles, o que van estar sota el control de pobles estrangers durant més de tres segles i mig.

Tenir en compte aquestes dades podria ser un desafiament a la idea de la continuïtat de l'essència xinesa, especialment en aquells moments en què la integritat política, cultural i física de la Xina va quedar com a mínim erosionada. No en va, al començament del segle XX, alguns estudiants i joves intel·lectuals xinesos van reconèixer la novetat que representava el terme occidental *Xina*. En un context renovador de crítica a la cultura tradicional –que segons la seva perspectiva era la responsable última de la profunda crisi en la qual la Xina es trobava llavors–, van arribar a encunyar un terme pròpiament xinès a partir de la veu anglesa, i van crear el terme *Zhina* (Liu 2004: 78-79). Malgrat que amb prou feines va tenir difusió i que la seva vida va ser efímera, aquest intent mostra que la idea que s'amaga sota l'ús de *Xina* és, com a mínim en part, aliena en aquella època a la realitat a la qual s'aplica.

Aquest tipus de representació històrica de la unitat i continuïtat de la Xina té repercussions molt palpables i de gran actualitat. Per exemple, bona part de les al·legacions oficials sobre la legitimitat de les pretensions xineses sobre el Tibet es basen en consideracions històriques. Una representació alternativa de la història xinesa podria sostenir, però, que quan l'altiplà del Tibet va entrar en l'òrbita xinesa ho va fer com un territori sota el control del mateix conqueridor (l'imperi mongol) que també controlava el territori xinès; o que en el moment

de màxima influència xinesa en aquesta regió, durant la dinastia Qing, tot el territori xinès estava dominat per un poble estranger, els manxús, que van ser els que en realitat van aconseguir influir de manera decisiva en el Tibet.

La nostra intenció no és en cap cas posar en dubte els elements de continuïtat (bases intel·lectuals, formes d'organització política, tecnologies culturals, etc.) que ens permeten parlar amb propietat de la Xina i de la seva història, sinó destacar que fins i tot el més establert i aparentment indubtable –en aquest cas l'existència mateixa de la Xina com a objecte històric, tal com se la concep tradicionalment– es pot sotmetre a anàlisi, tenint en compte que és una part essencial de les representacions discursives que determinen la nostra manera d'entendre la història de l'Àsia oriental. Alguns dels aspectes més fonamentals de la història de la Xina i el Japó són objecte de debats oberts que exigeixen que el seu estudi s'hagi d'afrontar d'una manera dinàmica i viva. Una part destacada de la historiografia contemporània està duent a terme un procés d'anàlisi, reflexió i relectura del que ha estat la història d'Àsia i com aquesta ha estat representada, en l'obra tant dels historiadors occidentals com en la dels de l'Àsia oriental, mentre incorpora les noves troballes en esquemes interpretatius molt menys rígids i apriorístics que els utilitzats fins fa pocs anys.

En aquest sentit, aquests materials pretenen oferir un primer cop d'ull general a la història de la Xina i el Japó dels segles XIX i XX, conscients dels problemes que comporta i les cauteles que exigeix aquest objecte d'estudi i tenint en compte alhora que es tracta d'un àmbit que forma part d'importants debats historiogràfics, no solament relacionats amb l'Àsia oriental, sinó també amb el paper que aquesta regió ha tingut i segueix tenint en el procés de globalització.

Bibliografia

- Álvarez Tejero, Luis Prudencio** (1857). *Reseña histórica del gran imperio de China*. Madrid: Fontanet.
- Dirlik, Arif** (1996). "Chinese History and the Question of Orientalism". *History and Theory* (vol. 35, núm. 4, pág. 96-119).
- Fairbank, John. K.** (1978). *China. Tradition and Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Fairbank, John. K.; Reischauer Edwin. O.** (1960). *East Asia, The Great Tradition*. Boston: Houghton Mifflin.
- Fairbank, John. K.; Reischauer Edwin. O.** (1965). *East Asia: The Modern Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Fairbank, John. K.; Reischauer Edwin. O.; Craig, Albert. M.** (1973). *East Asia: Tradition and Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Jansen, Marius B.** (2000). *China in the Tokugawa World*. Harvard: Harvard University Press.
- Liu, Lydia** (2004). *The Clash of Empires. The Invention of China in Modern World Making*. Cambridge: Harvard University Press.
- Martínez-Robles, David** (2008). "La representació occidental de la Xina moderna: orientalisme, culturalisme i crítica historiogràfica". A: Carles Prado-Fonts (coord.). "Orientalisme" [dossier en línia]. *Digithum* (núm. 10).
- Nishihara, Daisuke** (2005). "Said, Orientalism, and Japan". *Alif: Journal of Comparative Poetics* (núm. 25).
- Pomeranz, Kenneth** (2000). *The Great Divergence. China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Reischauer Edwin, O.; Craig, Albert. M.** (1978). *Japan. Tradition and Transformation*. Boston: Houghton Mifflin.
- Said, Edward** (1978). *Orientalism*. Nova York: Panteón Books [Traducció castellana (2002). *Orientalismo*. Madrid: Debate].

